

SPÉCIFICITÉS DE LA DOCUMENTATION EN ART CONTEMPORAIN ÉTUDE DE L'OEUVRE TRANSIT DE TAPTA

SPECIFICITEITEN VAN DE DOCUMENTATIE VAN HEDENDAAGSE KUNST STUDIE VAN HET KUNSTWERK TRANSIT VAN TAPTA

MANON D'HAENENS

*Transit de Tapta*¹ est une œuvre à taille humaine, composée principalement de polychloroprène, matière plastique noire industrielle, et conservée au Musée en Plein Air du Sart-Tilman depuis 1992. Le Musée, préoccupé par son état de conservation, a souhaité une étude afin de considérer les options de conservation et restauration.

*Transit van Tapta*¹ is een levensgroot werk dat hoofdzakelijk samengesteld is uit polychloropreen, een industriële zwarte plastic, en dat sinds 1992 bewaard wordt in het Openluchtmuseum van Sart-Tilman.

Het museum, voortdurend bezorgd met zijn conservatietoestand, wilde dat er een studie uitgevoerd werd zodat de verschillende conservatie- en restauratieopties overwogen konden worden.

fig. 1 – *Transit de Tapta* au Musée en Plein Air du Sart-Tilman en 1991 (Source : BAUDSON, M., *Tapta, Artgo, Bruxelles, 1994, p. 20*)

fig. 1 – *Transit van Tapta* in het Openluchtmuseum van Sart-Tilman in 1991 (Bron : BAUDSON, M., *Tapta, Artgo, Bruxelles, 1994, p. 20.*)

Cette étude approfondie est l'occasion de mettre en évidence l'importance d'une méthodologie documentaire adaptée à l'art contemporain.² En effet, lorsqu'il s'agit d'étudier une œuvre contemporaine, de nombreux facteurs complexifient les modèles classiques qui deviennent trop étroits et rigides. Les spécificités de l'art contemporain nécessitent une documentation répondant aux multiples formes, valeurs, contextes et

Deze diepgaande studie is de gelegenheid om het belang van een aangepaste documentaire methodologie van hedendaagse kunst op de voorgrond te stellen.² Bij de studie van een hedendaags kunstwerk zijn er inderdaad verscheidene factoren die de klassieke modellen compliceren waardoor ze te streng en rigide bevonden worden. De specificiteiten van hedendaagse kunst vereisen een documentatie die beantwoord aan

concepts envisageables. Son étendue est particulièrement importante lors d'une décision de conservation ou restauration. Le *Decision Making*³ permet d'en obtenir une vue d'ensemble.

Étude préalable

Transit est une sculpture en Néoprène® noir⁴, soutenue par des piliers d'acier inoxydable et posée sur une plaque de béton coulé formant à la fois le socle et les allées. Elle se compose de quatre parties ondulées entre lesquelles le visiteur peut circuler car elle se trouve au centre d'un carrefour de deux sentiers empruntés par les étudiants de l'Université de Liège.

Un relevé matériel précis, une description ainsi qu'une étude de son historique ont été réalisés. Il s'agit de recueillir toutes traces et témoignages avant, pendant et après la réalisation (intervenants, dossier du musée, interventions antérieures, etc.) ainsi que les informations techniques (disponibles auprès des artistes, fournisseurs, devis, assistants, etc.). L'œuvre *Transit* présente une structure relativement simple face à l'élargissement formel de l'art contemporain, du très classique à l'insaisissable.⁵

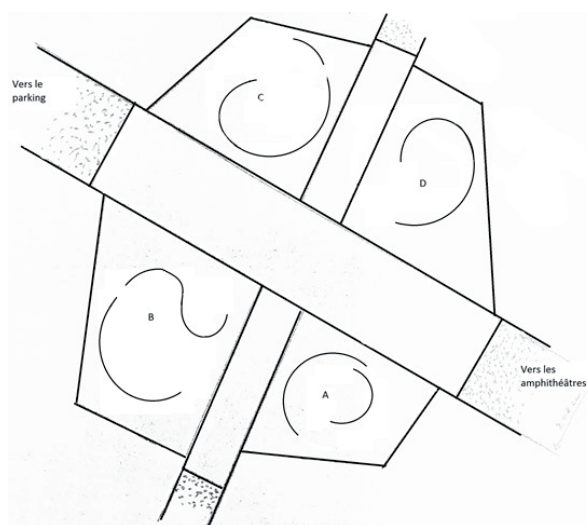

fig. 2 – Schéma général de l'œuvre reprenant la structure en béton et les voiles de Néoprène®

fig. 2 – Overzichtsschema van het kunstwerk met zijn de betonnen structuur en de vleugels uit Neopreen®

© M; D'haenens

Les matériaux ont une grande importance dans les réalisations de Tapta, chacune de leurs caractéristiques compte. Ils sont industriels, bruts et contrastés, les uns par rapport aux autres et par rapport à leur environnement. Le Néoprène®, en particulier, est noir, souple et solide à la fois, qualités essentielles pour l'artiste car elles font référence à son passé. Elles correspondent au concept recherché : le contraste, la provocation, le minimalisme et la radicalité, la puissance et la simplicité, l'énergie déployée. Pour Tapta, « *C'est l'idée et le contenu qui comptent* »⁶.

vele vormen, waarden, contexten en alle mogelijke concepten. Zijn omvang is in het bijzonder belangrijk voor het nemen van een beslissing in verband met conservatie of restauratie. De *Decision Making*³ staat toe om een overzicht van het geheel te behouden.

Voorstudie

Transit is een beeld uit zwarte Neopreen®⁴, ondersteund door pijlers van roestvrij staal en geplaatst op een gegoten betonnen plaat die tergelijktijd de sokkel en de paden vormt. Ze bestaat uit vier gegolfde gedeelten waardoor de bezoekers kunnen wandelen vermits deze zich het centrum van een kruising tussen twee paden, die gebruikt worden door de studenten van de Universiteit van Luik, bevinden.

Er werd zowel een nauwkeurige staat van de materie, een beschrijving als een historische studie ondernomen. Het gaat hierbij vooral om het verzamelen van alle sporen en getuigenissen van voor, tijdens en na de vervaardiging. (bemiddelaar, dossier van het museum, voorgaande interventies, enz.). Het werk *Transit* heeft een relatief simpele structuur gezien de vormelijke verruiming van de hedendaagse kunst, namelijk van zeer klassiek tot ongrijpbaar.⁵

Bij de realisaties van Tapta zijn de materialen van groot belang en zijn al hun karakteristieken van tel. Ze zijn industrieel, ruw en contrasterend, zowel de ene met de andere als met hun omgeving. Neopreen® in het bijzonder beschikt door zijn zwarte kleur, zijn soepelheid en tegelijkertijd zijn stevigheid, over essentiële kwaliteiten voor de kunstenaar doordat ze aan haar verleden refereren. Ze beantwoorden aan het gewenste concept, namelijk het contrast, de provocatie, het minimalisme en de radicaliteit, de kracht en de eenvoud, het tentoon spreiden van energie. Voor Tapta zijn het idee en de inhoud van belang, « *C'est l'idée et le contenu qui comptent* ».⁶

De waarden die toegeschreven kunnen worden aan het kunstwerk zijn eveneens te reduceren met in het bijzonder de functionaliteit, het concept en de betekenis. De meest complexe hiervan is de laatsgenoemde vermits ze al dan niet gedefinieerd kan zijn, al dan niet opzettelijk. Het is van belang objectief en trouw aan het werk te blijven bij het verifiëren van de informatie zonder het gevaar te lopen een betekenis aan elk gedeelte te geven.

Het thema van de *Transit* is gebaseerd op het gegeven van de doorgang. Het refereert aan een fysieke transitie van personen, maar ook aan geestestoestand zowel als aan een overgang van een vlakke materie naar driedimensionaliteit. Dit betreft een wederkerend thema in het werk van Tapta.

Conservatietoestand

De voorstudie stond toe om betekenisvolle elementen en karakteristieken af te perken en vervolgens kon bij

Les valeurs qui peuvent être attribuées à l'œuvre sont également démultipliées avec, notamment, la fonctionnalité, le concept et la signification. Cette dernière en est une des plus complexes car elle peut être ou ne pas être définie, volontairement ou non. Il importe de rester objectif et fidèle à l'œuvre en recoupant les informations sans risquer de créer une signification de toute pièce.

Le thème de *Transit* est basé sur la question du passage. Il correspond à une transition physique des personnes mais aussi à un état d'esprit ainsi qu'au passage du matériau plan à la troisième dimension. Il s'agit d'un thème récurrent dans l'œuvre de Tapta.

État de conservation

L'étude préalable ayant permis de cerner les éléments signifiants et caractéristiques, le constat d'état peut être réalisé en tenant compte des spécificités de l'œuvre.

Analyse contextuelle

Transit se trouve entre un axe routier important et les amphithéâtres de l'université, dans un sous-bois, traversé par les étudiants. L'absence de protection contre les éléments naturels et humains la rend vulnérable à ceux-ci.

Aujourd'hui, les facteurs de dégradation humaine, climatique et biologique sont toujours présents et font partie de l'emplacement et l'exposition de l'œuvre. Le site a été choisi par l'artiste elle-même et procède de la signification de son œuvre, il a donc une importance conceptuelle et historique.

Le contexte a une grande importance sur le concept et sa compréhension, sur la création et la signification mais aussi sur la conservation de l'œuvre. Il permet d'étudier les risques actuels, passés et futurs pour la conservation.

Dégradation VS évolution

De manière générale, l'œuvre est atteinte par la boue, les végétaux, des traces animales et des tags⁷. Le béton est altéré par des fissures importantes, de la mousse et une érosion de surface. Le Néoprène® présente également quelques fissures, des tags, des déformations et un pelage ainsi qu'une altération de surface générale qui est devenue matte, blanchâtre et moins intense.

La spécificité contemporaine du constat d'état consiste en la distinction entre altération acceptable – non prévue mais actée par l'artiste -, altération non acceptable – affectant l'œuvre dans une de ses valeurs - et évolution – changements prévus et de la volonté de l'artiste. La comparaison avec l'aspect original, les concepts et les valeurs permet d'identifier ces altérations et de dégager ce qui tient de la dégradation et ce qui fait partie de l'évolution de l'œuvre.

Intervenants

L'opinion des conservateurs, artistes, propriétaires, publics et autres intervenants est essentielle pour cerner

het opmaken van de bewaringstoestand rekening gehouden worden met de bijzondere eigenschappen van het werk.

Analyse van de context

Transit bevindt zich tussen het struikgewas op een belangrijk kruispunt en de amfitheaters van de universiteit en wordt door de studenten doorgewandeld. Vermits er geen bescherming is tegen de weerelementen of een afscherming voor mensen is het kunstwerk gevoelig aan deze elementen.

De dag van vandaag zijn de elementen van degradatie van menselijke, biologische en klimatologische aard nog steeds aanwezig en maken ze deel uit van de locatie en de tentoonstellingswijze van het werk. De site werd door de kunstenaar zelf gekozen. Ze draagt bij tot de betekenis van haar werk en is bijgevolg conceptueel en historisch belangrijk.

De context oefent een grote invloed uit op het concept en het begrip ervan, op zijn creatie en betekenis maar ook op de conservatie van het kunstwerk. Het staat toe de actuele, historische en toekomstige risico's voor conservatie in te schatten.

Degradatie versus evolutie

Over het algemeen is het werk blootgesteld aan modder, planten, dierenuitwerpselen en tags⁷. De beton is aangestast door grote barsten, mossen en oppervlakte-erosie. De Neopreen® is eveneens aangestast door barstvorming, tags, deformaties en zowel een pelage als een alteratie van het gehele oppervlak dat mat, witachtig en minder intens geworden is.

De huidige specificiteit van het schadebeeld bestaat erin het onderscheid te maken tussen de aanvaardbare alteratie - niet voorzien maar opgenomen door de kunstenaar -, de niet-aanvaardbare alteratie - het kunstwerk aantastend in een van zijn waarden- en de evolutie - veranderingen die door de kunstenaar voorzien en gewenst zijn.

De vergelijking met het originele aspect, het concept en de waarden staan toe om de alteraties te identificeren en een onderscheid te maken tussen enerzijds de degradatie en langs de andere zijde de gegevens die deel uit maken van de evolutie van het werk.

Tussenpersonen

Om het kunstwerk zo goed mogelijk te bewaren zijn de meningen van conservators, kunstenaars, eigenaars, het publiek en andere tussenpersonen in verband met de authenticiteit essentieel om zo hun perceptie omtrend de authenticiteit te bepalen.

Een interview van de conservator⁸ in de nabijheid van *Transit* stond toe om zowel zijn intenties, zijn visie op de restauratie/conservatie als de technische mogelijkheden en economische middelen van het museum te kennen. Aan de andere kant werd er ter plaatse bij het publiek gepeild naar hun perceptie tegenover het werk.

Indien het mogelijk is interviews met de kunstenaar

leur perception de l'authenticité de l'œuvre afin de mieux la préserver.

Une interview a permis de connaître les intentions du conservateur⁸ face à l'œuvre, sa façon d'en envisager la conservation et/ou restauration, ainsi que les possibilités techniques et économiques du musée. D'autre part, un sondage sur la perception de l'œuvre par le public a été effectué sur place.

La documentation contemporaine est particulièrement riche lorsqu'il est possible de réaliser des interviews d'artiste. Elles permettent de mieux cerner leur volonté tout en considérant l'évolution de leurs réflexions⁹ et sans hésiter à recouper les informations avec d'autres sources. C'est le moment d'approfondir des questions délicates telles que la signification et le concept, les interventions acceptables ou non, les procédés de production, l'importance technique ou conceptuelle des éléments, etc.

L'artiste étant décédée, Jean-Marc Liben-Steyns et Juan Papparella, assistants de Tapta, ont répondu aux questions autant que possible. Il en ressort principalement deux éléments : Tout d'abord, d'un point de vue conceptuel, l'œuvre a principalement perdu de sa netteté et de son contraste. Les éléments perturbants son unité diminuent l'effet recherché, c'est pourtant le message qui prime dans cette œuvre. Ensuite, d'un point de vue historique et matériel, l'important est de conserver le contraste, l'aspect des matériaux, l'esprit industriel sans que celui-ci ne soit attaché à l'historicité des matériaux ou à leur mise en œuvre originelle.

Decision making

Afin d'envisager un traitement éventuel, les informations collectées sont analysées et les options de conservation sont étudiées en fonction des valeurs et intervenants mais aussi des limites techniques, légales, déontologiques et financières.

L'œuvre est structurellement complète mais son aspect de surface est modifié. Les éléments se fondent dans l'espace environnant et les caractéristiques esthétiques des matériaux sont moins présentes. L'œuvre constitue toujours un lieu de passage important. Tapta désirant mettre en avant d'une part des matériaux industriels et contrastés et d'autre part une certaine souplesse, la dégradation de l'aspect de surface de ces matériaux diminue l'impact visuel désiré.

Une dégradation est donc en cours d'évolution, une intervention est nécessaire afin d'enrayer le processus et de rétablir son unité visuelle.

Un traitement alcalin du béton peut permettre d'éliminer le développement de la mousse et renforcer simultanément la structure du béton. En effet, son aspect esthétique est altéré par la mousse et l'érosion et les fissures provoquent des risques pour la stabilité de l'œuvre dont les bases métalliques pourraient être atteintes.

af te nemen, is de eigentijdse documentatie uitzonderlijk rijk. Deze stonden toe om haar visie beter af te lijnen en tegelijkertijd rekening te houden met de evolutie van haar reflecties⁹ en zonder noodzakelijk de informatie te verifiëren met andere bronnen. Het is het uitgelezen moment om dieper in te gaan op delicate kwesties zoals de betekenis, en het concept, de aanvaardbare of niet-aanvaardbare interventies, de productieprocessen, het belang van technische of conceptuele elementen, enz.

Vermits de kunstenaar reeds overleden was, hebben de assistenten van Tapta, Jean-Marc Liben-Steyns en Juan Papparella, getracht zo goed mogelijk de vragen te beantwoorden. In hoofdzaak zijn er twee elementen die naar voren komen : eerst en vooral heeft het kunstwerk vanuit conceptueel oogpunt hoofdzakelijk zijn duidelijkheid en zijn contrast verloren. De storende elementen zorgen gezamenlijk voor een vermindering van het gezochte effect en dit is echter wel de belangrijkste boodschap van het werk. Vervolgens, vanuit het historisch en materieel oogpunt, is het het allerbelangrijkst om het contrast, het materieel aspect en de industriële geest te bewaren zonder dat dit verbonden is met de historiciteit van de materialen of met de originele uitvoering van het werk.

Decision making

De verzamelde informatie wordt geanalyseerd en de de conservatie-opties bestudeerd in functie van de waarden en tussenpersonen maar ook de technische, juridische, deontologische en financiële beperkingen om zo tot een mogelijke behandeling te komen.

Structureel is het werk volledig, maar het voorkomen van zijn oppervlak is gewijzigd. De elementen gaan op in de omliggende ruimte en de esthetische eigenschappen van de materialen zijn minder aanwezig. Het werk vormt nog steeds een belangrijke doorgang. Tapta wenste langs de ene zijde de industriële en contrasterende materialen naar voren te brengen en aan de andere zijde een zekere souplesse. De dedegradatie van het oppervlakte-aspect van de materialen vermindert deze gewenste visuele impact.

Een degradatie is duidelijk in ontwikkeling en een interventie is noodzakelijk om het proces te stoppen en de visuele eenheid te herstellen.

Een behandeling van de beton met alkali kan de ontwikkeling van de mossen stoppen en zal tegelijkertijd de betonstructuur verstevigen. Het esthetische aspect is inderdaad aangetast door mossen, erosie en de barsten zijn een gevaar voor de stabiliteit van het werk waardoor de metalen ondersteuning mogelijk aangetast kunnen worden.

Een biologische aantasting aan de onderste zone van de Neopreen[®] bezoedelt het esthetische voorkomen van het werk en kan haar materialiteit aantasten. Verder veroorzaakt vochtigheid zwellingen en ontzwellingen die leiden tot mechanische materiaalmoedheid. Er moet gereinigd worden om deze elementen, die het aspect van het gladde zwarte oppervlak van het

Une installation biologique sur les parties supérieures du Néoprène® compromet la nature esthétique de l'œuvre et peut dégrader sa matérialité. De plus, l'humidité provoque des gonflements et dégonflements qui le fatiguent mécaniquement. Il doit donc être nettoyé afin d'éliminer ces éléments perturbant l'aspect de surface lisse et noir de l'œuvre. La technique choisie doit être adaptée car l'œuvre a déjà subi plusieurs nettoyages ayant entraîné un voile blanchâtre¹⁰. De plus, l'hydrolyse et l'oxydation entraînent une fragilité de surface. La couche d'oxydation superficielle est une couche de protection qu'il est préférable de conserver. Une couche d'enduction devrait donc à la fois protéger et renforcer le polychloroprène.

Des tests ont été engagés afin d'identifier les matériaux les plus adaptés, qui assureraient la stabilité et l'esthétique de l'œuvre.

La vie étudiante entourant l'œuvre et faisant partie de son environnement est nécessaire à son fonctionnement et à sa signification mais elle est source d'altération. Une protection et un système d'évacuation de l'eau doivent être mis en place.

D'un point de vue esthétique et artistique, l'œuvre doit être noire, opaque, tendue, dynamique, traversable, contrastée, sans contraintes. Le nettoyage et le dégagement de l'œuvre sont donc essentiels et urgents pour lui rendre son aspect esthétique et artistique. Une protection matérielle de l'œuvre n'est pas envisageable car elle empêcherait son vécu spontané. Il semble donc qu'une prévention par la sensibilisation soit la meilleure solution.

Il est clairement ressorti que c'est l'aspect des matériaux qui correspond à l'authenticité de l'œuvre. Leur historicité n'est donc pas primordiale même s'ils sont tous d'origine. Le recouvrement ou le remplacement induirait une modification dans l'historicité des matériaux. Cette problématique est très récurrente en art contemporain. L'unicité des matériaux et l'artisticité liée au geste de l'artiste sont souvent remises en question.

Les limites légales et financières dépendent du Musée (dépositaire) et de la Communauté Française de Belgique (propriétaire) mais aussi du droit d'auteur (ayants droit).

Comme développé précédemment, l'interview des assistants a permis d'identifier les éléments signifiants de l'authenticité de l'œuvre, dessinant le cadre d'intervention qui respecte l'œuvre.

La nature des matériaux et leur aspect industriel et contrasté doit être préservé.

Conclusion

Les variabilités et possibilités en art contemporain sont aussi vastes que l'imagination des artistes. Le conservateur-restaurateur, afin de préserver au mieux l'œuvre dans toutes ses dimensions, à pour devoir de tenter

werk storen, te verwijderen. In het verleden hebben verschillende reinigingen reeds geleid tot de vorming van een witte waas¹⁰. De gekozen reinigingstechniek dient dus aangepast te worden. Verder hebben hydrolyse en oxidatie geleid tot een gevoelig oppervlak. De bovenliggende oxidatielaag is een beschermende laag en dient dus best bewaard te blijven. Een beschermingslaag moet dus tegelijkertijd de polychloropreen beschermen en versterken.

Om de meest geschikte materialen, die de stabiliteit en de esthetiek van het werk verbeteren, te bepalen werden er testen ondernomen

Het studentenleven dat het werk omringt maakt deel uit van zijn omgeving, is belangrijk voor zijn werking en betekenis, maar is ook een bron van aantasting. Een bescherming en een waterafvoersysteem dient geïnstalleerd te worden.

Vanuit esthetisch en artistiek oogpunt dient het werk zwart, ondoorzichtig, vol spanning, dynamisch, doorgankelijk, contrasterend en zonder beperkingen te zijn. Om het werk zijn esthetische en artistieke aspect terug te geven zijn een reiniging en vrijlegging dus essentieel en urgent. Een materiele/fysieke bescherming van het werk is onmogelijk omdat het zijn spontane ervaring zou hinderen. Hierdoor lijkt een preventie door sensibilisering de beste oplossing.

Er is dus duidelijk naar voren gekomen dat het aspect van de materialen is dat overeenkomt met de authenticiteit van het kunstwerk. Hun historiciteit, zelfs ondanks het feit dat ze allen origineel zijn, is dus niet primair. Een herstel of vervanging zou een wijziging betekenen van de historiciteit van de materialen. Dit is een vaak voorkomende problematiek bij hedendaagse kunst. De unieke aspect van de materialen en de kunstigheid verbonden met de hand van de kunstenaar worden vaak in vraag gesteld.

De legale en financiële grenzen hangen af van het Museum (bewaarder) en van de Franstalige Gemeenschap (eigenaar) maar ook van de auteursrechten (rechtshebbende). Het voorgaande interview met de assistenten heeft een bepaling van de belangrijke elementen voor de authenticiteit mogelijk gemaakt die de de interventie met respect voor het werk heeft bepaald.

De natuur, het industriële en contrasterende aspect van de materialen dient bewaard te worden.

Conclusie

De verscheidenheid en mogelijkheden van hedendaagse kunst is zo uitgestrekt als de verbeeldingskracht van de kunstenaar. Om het kunstwerk zo goed mogelijk in al zijn dimensies te bewaren heeft de conservator-restaurateur de plicht om de authenticiteit van het kunstwerk zo goed mogelijk te begrijpen door het geheel van de elementen waaruit het samengesteld is te vatten gebruik makend van alle beschikbare middelen en bronnen.

De dag van vandaag dient de hedendaagse documentatie zich aan elk geval aan te passen. Het het kader

d'appréhender au mieux l'authenticité de l'œuvre en comprenant l'ensemble des éléments qui la compose, utilisant tous les outils et sources disponibles.

Aujourd'hui, la documentation contemporaine doit s'adapter à chaque cas. Les canevas doivent être aussi larges que possible sans être restrictifs, se proposant un outil permettant de n'oublier aucun élément.

Dans le cas de *Transit*, elle a permis de mieux distinguer les éléments signifiants et participants à l'œuvre. La connaissance de l'aspect esthétique et conceptuel original permet d'éviter de dénaturer l'œuvre par une intervention trop hâtive et non documentée.

(Contact : Manon D'haenens | md-conservation.be)

(1) Tapta, née Maria Wierusz Kowalski (1926-1997), est une sculptrice belge d'origine polonaise. Elle a commencé sa carrière artistique dans le textile puis s'est orientée vers la sculpture souple en caoutchouc dans les années 80.

(2) BENDERS, C., "New registration models suited to modern and contemporary art", in: *Modern art: Who Cares? An interdisciplinary research project and an international symposium on the conservation of modern and contemporary art*, Amsterdam, pp.173-195

HEYDENREICH, G., "Documentation of change -change of Documentation", in : *Inside Installation, Theory and Practice in the Care of Complex Artworks*, Amsterdam, 2011

BREUIL, M.-H., «Restauration et non-restauration en art contemporain», Hors-série 2, *Actes de la journée d'étude Documenter l'art contemporain*, École supérieure des beaux-arts de Tours, 5 juin 2008, Tours, ARSET, 2009

(3) BEERKENS, L., "The decision-making model for the conservation and restauration of modern and contemporary art", in : *Modern Art: Who cares?*, London, 2005, p.164-172

FOUNDATION FOR THE CONSERVATION OF MODERN ART/ NETHERLANDS INSTITUTE FOR CULTURAL HERITAGE, *The Decision-making Model for the Conservation and Restoration of Modern and Contemporary Art*, 1999, [off line: 30/09/2011], http://www.incca.org/files/pdf/resources/sbmk_icn_decision-making_model.pdf

(4) Polychloroprène de 2 cm d'épaisseur, armé de polyester 3 plis, teinté dans la masse au noir de carbone.

(5) Notamment : FONDATION LANGLOIS, *Réseau des médias variables* (2011), [http://www.variablemedia.net/Inside Installation, Theory and Practice in the Care of Complex Artworks, Amsterdam, 2011](http://www.variablemedia.net/Inside Installation, Theory and Practice in the Care of Complex Artworks)

(6) BAUDSON, M., *Tapta, Artgo*, Bruxelles, 1994

(7) Suite au constat d'état réalisé en octobre 2011

(8) M. Jean Housen, Conservateur du Musée

(9) BEERKENS L. et al., *The artist interview, For conservation and presentation of contemporary art, Guidelines and practice*, Jap Sam Books, Heyningen, 2012

GORDON, R., *Authenticity an intent, The real life artists interview*, SFIIC Paris, 2009, pp. 43-50

(10) Interventions antérieures référencées dans le dossier du Musée.

waarbinnen gewerkt wordt moet zo groot mogelijk zijn zonder beperkend te zijn en gebruik makend van een werktuig dat toelaat geen enkel element over het hoofd te zien.

In het geval van de *Transit* heeft dit toegestaan om de belangrijke elementen en de deelnemers aan het werk te onderscheiden. De kennis van het esthetische aspect en het originele concept stond toe te verhinderen dat het werk aangetast zou worden door een veel te overhaaste en ongedocumenteerde interventie.

(Vertaling : Judy De Roy)

(Contact : Manon D'haenens | md-conservation.be)

(1) Tapta, geboren Maria Wierusz Kowalski (1926-1997), is een Belgische beeldhouwster van Poolse origine. Ze is haar artistieke carrière begonnen in de tekstiele kunsten en is vervolgens in de jaren '80 de richting van de soepele sculptuur ingegaan.

(2) BENDERS, C., "New registration models suited to modern and contemporary art", in : *Modern art: Who Cares? An interdisciplinary research project and an international symposium on the conservation of modern and contemporary art*, Amsterdam, pp.173-195

HEYDENREICH, G., "Documentation of change -change of Documentation", in : *Inside Installation, Theory and Practice in the Care of Complex Artworks*, Amsterdam, 2011

BREUIL, M.-H., "Restauration et non-restauration en art contemporain", Hors-série 2, *Actes de la journée d'étude Documenter l'art contemporain*, École supérieure des beaux-arts de Tours, 5 juin 2008, Tours, ARSET, 2009

(3) BEERKENS, L., "The decision-making model for the conservation and restauration of modern and contemporary art", in : *Modern Art: Who cares?*, London, 2005, p.164-172

FOUNDATION FOR THE CONSERVATION OF MODERN ART/ NETHERLANDS INSTITUTE FOR CULTURAL HERITAGE, *The Decision-making Model for the Conservation and Restoration of Modern and Contemporary Art*, 1999, [off line: 30/09/2011], http://www.incca.org/files/pdf/resources/sbmk_icn_decision-making_model.pdf

(4) Polychloropreen met een dikte van 2cm, gewapend met 3 lagen polyester, in de massa gekleurd met carbon zwart.

(5) Met name : FONDATION LANGLOIS, *Réseau des médias variables* (2011), [http://www.variablemedia.net/Inside Installation, Theory and Practice in the Care of Complex Artworks, Amsterdam, 2011](http://www.variablemedia.net/Inside Installation, Theory and Practice in the Care of Complex Artworks)

(6) BAUDSON, M., *Tapta, Artgo*, Brussel, 1994

(7) Volgens de opgemaakte bewaringstoestand daterend van oktober 2011.

(8) M. Jean Housen, Conservator van het museum

(9) BEERKENS L. et al., *The artist interview, For conservation and presentation of contemporary art, Guidelines and practice*, Jap Sam Books, Heyningen, 2012

GORDON, R., *Authenticity an intent, The real life artists interview*, SFIIC Paris, 2009, pp. 43-50

(10) Voorgaande interventies waarnaar verwezen in het dossier van het museum.